

Лекція 19. Норма права

План

1. Поняття та ознаки норми права.
2. Класифікація норм права.
3. Структура норми права.
4. Способи формулювання норм права.

1. Поняття та ознаки норми права

Норма права – це загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, спрямоване на врегулювання певного виду суспільних відносин, встановлене, санкціоноване чи імплементоване державою та забезпечене засобами її впливу, в т.ч. примусу.

Ознаки норми права:

- **регулятивність (нормативність)** – норма права встановлює певний зразок поведінки;
- **спрямованість на врегулювання певного виду суспільних відносин;**
- **системність** – норма права функціонує як первинний елемент системи права у нерозривному зв'язку з його іншими елементами;
- **загальнообов'язковість** – дія норми права поширюється на всю територію держави і на всіх осіб під її юрисдикцією;
- **формальна визначеність** – норма права містить чітко визначене та достатньо деталізоване правило поведінки;
- **державно-вольовий характер** – норма права встановлюється, санкціонується чи імплементується державою;
- **забезпеченість засобами державного впливу, в т.ч.**

2. Класифікація норм права

Класифікація норм права – це поділ норм права на окремі види за певними сутнісними ознаками, які визначають роль і місце норм права у механізмі правового регулювання.

Види норм права за юридичною

СИЛОЮ:

- **норми конституції** : *Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини (ст. 27 Конституції України);*
- **норми чинних міжнародних договорів**: *Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя (ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права);*
- **норми законів**: *Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, - карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 115 КК України);*
- **норми підзаконних нормативно-правових актів**: *У випадках смерті в лікувально-профілактичних установах організація доставки трупа до моргу покладається на керівника даної установи (п. 1.9 Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-*

Види норм права за предметом (галуззю) правового регулювання:

- конституційно-правові норми;
- кримінально-правові норми;
- цивільно-правові норми;
- адміністративно-правові норми;
- фінансово-правові норми;
- трудові правові норми;
- екологічно-правові норми;
- господарсько-правові норми;
- сімейно-правові норми тощо.

Види норм права за характером

припису:

- **матеріально-правові** – визначають права та обов'язки суб'єктів: *Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ч. 1 ст. 1166 ЦК України);*
- **процесуально-правові** – визначають порядок реалізації прав та обов'язків суб'єктів: *Позови про відшкодування шкоди, завданої майну фізичних або юридичних осіб, можуть пред'являтися за місцем завдання шкоди (ч. 6 ст. 110 ЦПК України).*

Види норм права за функціями:

- **регулятивні** – регламентують поведінку суб'єктів шляхом встановлення їхніх прав та обов'язків: *Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 1 ст. 41 Конституції України);*
- **охоронні** – забезпечують засоби охорони та захисту суспільних відносин від протиправних посягань: *Крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, - карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років (ч. 3 ст. 185 КК України).*

Види норм права за змістом:

- **уповноважуючі** – встановлюють можливість певної поведінки: *Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1 ст. 34 Конституції України);*
- **зобов'язуючі** – встановлюють необхідність вчинення суб'єктом певних дій: *Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ч. 1 ст. 67 Конституції України);*
- **забороняючі** – встановлюють необхідність утримання від певних дій: *Ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України).*

Види норм права за методом

регулювання:

- **імперативні** – встановлюють категоричні та безумовні правила поведінки суб'єктів: *Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі (ч. 2 ст. 25 Конституції України);*
- **диспозитивні** – надають можливість суб'єктам самостійно обирати варіанти поведінки в межах, визначених законом: *Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір (ч. 2 ст. 34 Конституції України);*
- **рекомендаційні** – встановлюють найбільш прийнятні для держави та суспільства, але не обов'язкові правила поведінки суб'єктів: *У разі маловоддя ... пріоритетність надається використанню вод для питних і побутових потреб населення (ст. 45 Водного кодексу України).*

Види норм права за ступенем

визначеності прав і свобод суб'єктів:

- **абсолютно-визначені** – чітко визначають коло суб'єктів правовідносин, а також їх взаємні права та обов'язки: *За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність (ч. 1 ст. 717 ЦК України);*
- **відносно-визначені** – визначають права та обов'язки лише одного із суб'єктів правовідносин: *Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 32 Конституції України).*

Види норм права за сферою дії:

- **загальні** – поширюються на всю територію держави та на усіх осіб під її юрисдикцією, напр., норми Конституції України;
- **локальні** – поширюються лише на визначену територію, напр. норми Конституції Автономної Республіки Крим;
- **спеціальні** – поширюються на визначені певними ознаками коло осіб або вид правовідносин, напр. норми Закону України «Про державну службу».

Види норм права за строком дії:

- **безстрокові (постійні)** – приймаються на невизначений час і діють до моменту зміни чи скасування, напр., норми Конституції України за винятком Перехідних положень;
- **строкові (тимчасові)** – приймаються на певний час і діють до настання певного моменту часу або певної події, напр., Перехідні положення Конституції України.

Спеціальні види правових норм:

- **норми-принципи** – визначають загальні засади функціонування держави та права: *В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України);*
- **норми-дефініції** – дають формальне визначення юридичних понять: *Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1 Конституції України);*
- **оперативні норми** – визначають момент набрання чи втрати чинності нормативно-правовим актом або окремими його частинами: *Конституція України набуває чинності з дня її прийняття (ст.160);*

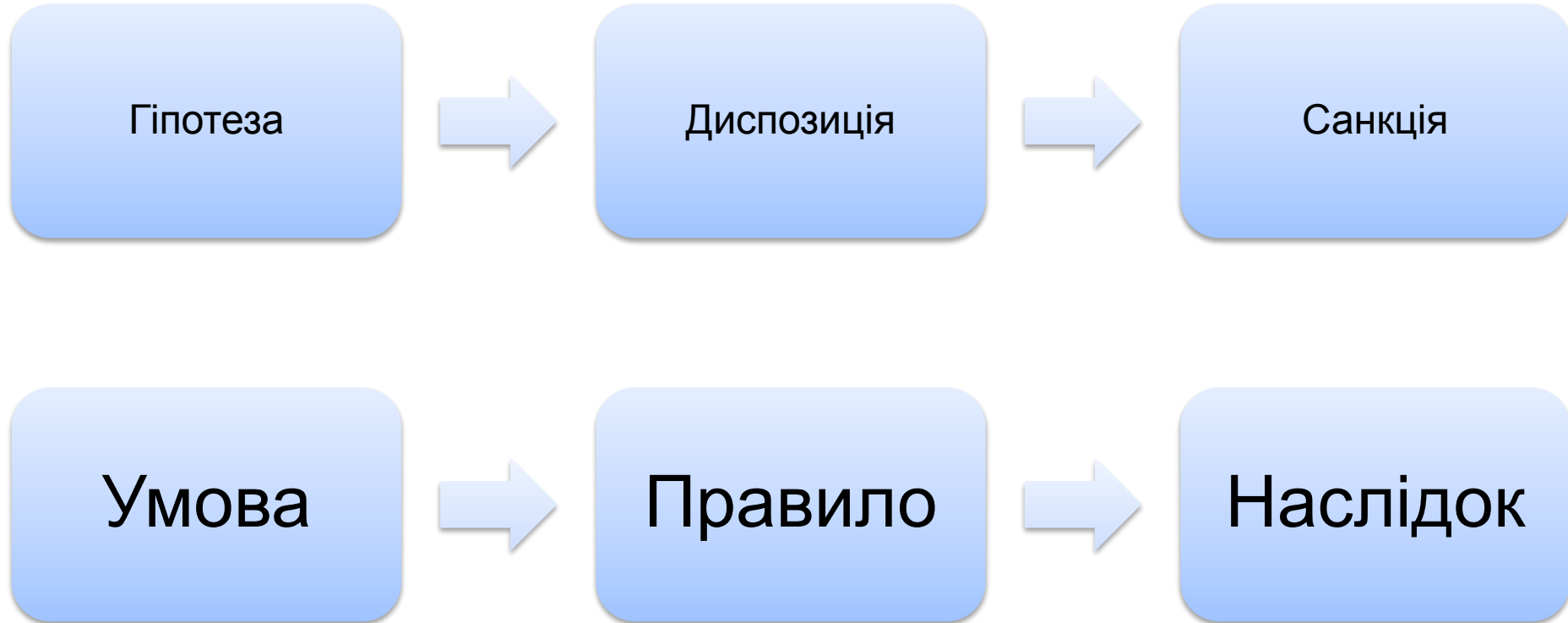
Спеціальні види правових норм:

- **колізійні норми** – визначають порядок вирішення протиріч між різними нормами права: *Якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України (ч. 2 ст. 10 ЦК України);*
- **деларативні норми** – виражають цілі та наміри держави, як правило політичного чи загальносоціального характеру: *Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї (розд. IX Декларації про державний суверенітет УРСР)*

3. Структура нормы права

Структура норми права – це сукупність чітко визначених елементів, які у своїй єдності забезпечують функціонування норми права.

Елементи структури норми права:

Гіпотеза – це структурний елемент норми права, який вказує на певні життєві обставини, за відсутності чи наявності яких може реалізуватися припис правової норми.

Види гіпотез :

- **проста** – визначає єдину умову, за наявності чи відсутності якої реалізується припис правової норми;
- **складна** – визначає дві або більше умов, за наявності чи відсутності кожної з яких реалізується припис правової норми;
- **альтернативна** - визначає дві або більше умов, за наявності чи відсутності однієї з яких реалізується припис правової норми.

Види гіпотез

Проста	Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку (ч. 1 ст. 23 СК України).
Складна	Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років (ч. 2 ст. 76 Конституції України).
Альтернативна	Повноваження Президента України припиняються достроково у разі: 1) відставки; 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 3) усунення з поста в порядку імпічменту; 4) смерті (ч. 2 ст. 108 Конституції України).

Диспозиція – це структурний елемент норми права, який безпосередньо визначає певне правило поведінки.

Види диспозицій:

- **проста** – встановлює єдине правило поведінки;
- **складна** – встановлює декілька послідовних правил поведінки;
- **альтернативна** – встановлює можливість вибору між декількома варіантами поведінки.

Види диспозицій

Проста	Кожному гарантується недоторканність житла (ч. 1 ст. 30 Конституції України).
Складна	Рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування (ч. 2 ст. 84 Конституції України).
Альтернативна	Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду (ч. 2 ст. 94 Конституції України).

Санкція – це структурний елемент норми права, що передбачає засоби примусового впливу як наслідок недотримання припису норми права.

Види санкцій:

- **проста** – встановлює єдиний правовий наслідок недотримання припису норми права;
- **складна** – встановлює декілька правових наслідків недотримання припису норми права;
- **альтернативна** – встановлює можливість настання одного з декількох правових наслідків недотримання припису норми права.

Способи визначення санкцій:

- **абсолютний** – визначаються усі параметри наслідків недотримання припису норми права;
- **відносний** – визначаються межі наслідків недотримання припису норми права.

Види санкцій

<p>Проста</p>	<p>У разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним (ч. 1 ст. 219 ЦК України).</p>
<p>Складна</p>	<p>Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою, - карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна (ч. 5 ст. 185 КК України).</p>
<p>Альтернативна</p>	<p>Таємне викрадення чужого майна (крадіжка) - карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років (ч. 1</p>

Способи формулювання санкцій

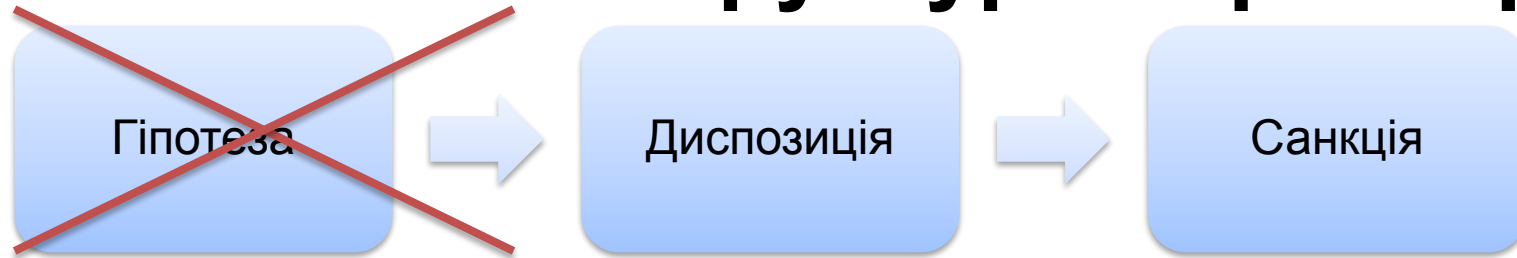
Абсолютний

Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (ч. 1 ст. 219 ЦК України).

Відносний

Куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради, - тягне за собою попередження або накладення штрафу від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 175¹ КУпАП).

Неповна структура норми права

Варіант 1: Норма права не застосовується

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 4 ст. 124 Конституції України).

Варіант 2: Норма права діє за будь-яких умов

Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання (ч. 1 ст. 35 Конституції України).

Неповна структура норми права

Гіпотеза

Диспозиція

Санкція

Наслідок: норма права має декларативний або рекомендаційний характер, а її застосування не може забезпечуватися державним примусом.

Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї (розд. IX Декларації про державний суверенітет УРСР).

4. Способи формулювання норм права

Основні способи формулювання норм

права:

- **абстрактний (законодавчий)** – формулювання загального правила поведінки з описом абстрактних умов його застосування у тексті нормативно-правового акту;
- **казуальний (прецедентний)** – визначення прав і обов'язків сторін конкретних правовідносин, яке стає обов'язковим для усіх подібних правовідносин.

Способи співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту

- одна стаття містить одну норму права (усі її елементи);
- одна стаття містить дві або більше норми права;
- відсилка – елементи структури норми права розміщені в різних статтях одного нормативно-правового акту;
- бланкетна відсилка – елементи структури норми права розміщені в різних нормативно-правових актах.

Способи співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту

Одна стаття, одна норма

В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України).

Одна стаття, дві норми

В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом (ст. 4 Конституції України).

Відсилка

Прем'єр-міністр України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 25, 27 статті 106 Конституції України (ст. 112 Конституції України).

Бланкетна відсилка

Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років (ч. 1 ст. 270 КК України)

